

Recenze / Anotace / Informace

- Barbu Constantinescu:** Probe de Limba și Literatura ȝiganilor din România
- Jiří Hanzal:** Cikáni na Moravě v 15. až 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti.
Host 04/2006
- Zuzana Jurková (ed.):** Cesty romské hudby
- Jana Kramářová a kol.:** (NE)BOLÍ. Vzpomínky Romů na válku a život po válce
- Rastislav Rosinský:** Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeníu
- Gheorghe Sarau:** Cele mai iubite cantece rome. E maj kamle rromane gila.
- Ceija Stojka:** Wir leben im Verborgenen
- Martin Šmaus:** Děvčátko, rozdělej ohníček.
- Bhágíráthprasád Tripáthí "Vágís Šástri":**
Romá (Rám ke vaňšadž) jájávar logoň kí džipsí-bhášá. Bhášátáttvik vivečan.
- Dan Włodarczyk:** Indián a sestřička
- Walter Winter:** Winter Time – Memories of a German Sinto who Survived Auschwitz
- Roman Erben:** Tři talíře

Barbu Constantinescu

Probe de limba și literatura ȝiganilor din România.

(Ukázky z jazyka a literatury rumunských Cikánů)

Romane Gilea. Paramíce Romané.

Editura LIMES, Cluj – Napoca 2005, s. 155

Probe de limba și literatura ȝiganilor din România, která poprvé vyšla v Rumunsku v roce 1878, představuje vůbec první sbírku romské lidové slovesnosti z této oblasti. Již v době prvního vydání se jí dostalo uznání – v srpnu téhož roku ji pro časopis *Timpul* recenzoval slavný rumunský básník Mihai Eminescu, který ocenil její význam a snažil se ji zařadit do širšího romistického kontextu své doby.

Autor knihy, Barbu Constantinescu, byl významnou osobností rumunského kulturního života 19. století. Narodil se v roce 1839, po absolvování gymnázia studoval na koleji Svatého Sávy v Bukurešti, kterou navštěvovalo mnoho významných osobností duchovního života Rumunska tehdejší doby. V Lipsku se později stal doktorem filozofie a živil se jako profesor na různých školách v Bukurešti. Byl jedním ze zakládajících profesorů Teologické fakulty v Bukurešti, kde také působil v letech 1882-86, mezi lety 1888-1891 dokonce jako děkan, velkou část své energie věnoval sestavování učebnic, založil také pedagogický časopis *Educatorul*. Mezi jeho přátele patřil například slavný rumunský spisovatel, historik a lingvista Bogdan Petriceicu Hasdeu, se kterým B. Constantinescu spolupracoval na mnohých publikacích.

Původní vydání knihy *Probe de limba și literatura ȝiganilor din România* obsahovalo sedmdesát pět romských písní a patnáct pohádek uvedených v originále a autorově rumunském překladu.¹ U všech písní a pohádek je uvedena lokalita, informátor a jeho zařazení do místní či profesní skupiny (*ricineárisko*, *lăiașisko*, *tismănarisko*...). Pro transkripci romského textu použil Constantinescu jako základ rumunštinu, původní výslovnost upřesňuje v předmluvě. U překladu písní pro lepší pochopení uvádí přesný překlad slov, které se v nich vyskytují, čímž vznikl

¹ Ne všechny texty zařazené do oddílu pohádek lze skutečně za pohádky označit - soubor obsahuje například i kratičkou legendu nebo zaříkávadlo (viz následující ukázka). Sám Constantinescu i autorka úvodního slova k novému vydání však tento termín používají.

jakýsi malý neabecední slovníček. Překlad pohádek pak považuje autor pro porozumění za dostatečný, a tudíž jej podobnými glosami nedoplňil. V novém vydání knihy je romský text zachován tak, jak byl uveden v původním vydání (včetně transkripce a interpunkce), rumunský text je zbaven dnes již těžko pochopitelných archaismů a převeden do dnešní transkripce. Kromě toho je text doplněn o překlad do anglického jazyka, které knihu přibližuje mezinárodnímu publiku. Není však uvedeno, zda-li byl text přeložen do angličtiny z romštiny nebo rumunštiny.

Knihu doplňuje původní předmluva B. Constantinesca, ve které uvádí krátkou informaci o původu a historii Romů a jejich jazyka a upozorňuje na význam knihy pro lingvistiku i antropologii, a úvodní slovo k novému vydání od Mihaely Mudure. Ani z jedné z předmluv se bohužel nedozvíme, za jakých okolností se Barbu Constantinescu naučil romsky ani nic o jeho kontaktech s Romy. Autorka úvodního slova, která jej zde krátce představuje, pouze uvádí, že Constantinescu nikdy nepotvrdil ani nevyvrátil spekulaci o svém romském původu.

Ukázka ze strany 85:²

LX.

(zlátarísko)

Patrinori șahoró,

Kkăveári sâmas mo,

Me kărávas vi kăkăe,

Thai kărávas vi tigăe,

Jâvas lénța ande kou fóro

Thai biknávas-le po-k pólo

Thai me trin ștar pol kărávas,

Târguivas thai kinâvas,

Thai me khăré tearăvas.

Pal akaná so kărdém?

Kórkoro grastén ciordém,

Trin birș phandadó beșlém

Thai d'abia astrăilem.

LX.

(zlatáráská)

Zelený lístečku³,

Býval jsem kotlář, jářku,

dělával jsem kotlíky,

dělal jsem i pánvičky,

na trh jsem s nimi chodíval,

po zlatáku⁴ je prodával,

tři čtyři jsem si vydělal,

prodával a kupoval,

na cestu domů se vydal.

Co teď jsem ale provedl?

Sám koně jsem ukradl,

tři roky spoutaný jsem byl,

právě teď jsem se vrátil.

(od bezdomovce Ivana Dumintru, svého času v obci Bufta v župě Ilfov)

Kıkaveári ze e kıkái (kbelík), il kıkáye.

Kináú (kupuji). Perfekt kindém, imperativ kin, part. akt. kinindós, part. pas. kindó.

Târguîras ze târguîú (kupuji, obchoduji). Perfekt târguisardém, imperativ târguisár, part. akt. târguisarindós, part. pas. târguisardó.

² V originále vedle sebe romský text a jeho rumunský a anglický překlad, zde uvádíme jen překlad do češtiny.

Výslovnost nejčastějších znaků: î, â přibližně jako ruské ы (tvrdé y), ă jako anglický neurčitý člen „a“; ș = š, j = ž, ț = c, ci = či, ce = če, ghi = gi, ghe = ge, g? = dž, y = j, ai = aj. Apostrof (á, é, í, ó, ú) značí slabičný přízvuk.

³ Doslova Lístečku, zelíčko

⁴ „Pol“ byla 20- ti leiová mince

Ukázka ze str. 153:

Drabakearipé yakhalimásko

Tu yakhalimós murşásko, te avéla mursăstar te huden léski yakhá. Te avéla giuvelátar te parón láki ciuceá, te acén láke grânele.

Inklí, yakhalipeá, anda leske kókala, andá lésko şoró!

Inklí, yakhalipeá, andá-l vas léske, andá-l pînî léske, andá-l vîne léske te acé ujó!

Ná tinfosáo sar o sap!

Ná bonkanis sar îl gurumneá, kă stingív-tu ai mundaráu-tu katár o şoró, ai cináu-tu katár e rădăcina!

Gia, yakhalipeá, ta hasáo katár ni phirél manúş, hái o raşái ni tokil, ai îl gîukél ni başén, ai o başnó ni ghilabál, ai e céi e barí ni kuél-pé.

Gia, yakhalipeá, ta pharádo, te acél ujó anda saoră kókala, andá sáoro ghí lesko, te acél ujó sar e ma-ika, kai das; sar e drosín anda-i mal, sar pharádón îl raklé katár o petréko; sar risipin-pe îl rakleá katár e hóra; gadeá te pharádes tu yakhalipeá.

Zaklínadlo proti uhranutí

Ty chlapovo uhranutí, jsi-li od chlapa, ať oslepne⁵. Jsi-li od ženy, ať se jí ňadra rozpuknou a namísto nich ať zbudou jí jen bobulky.⁶

Vyjdí, uhranutí, z jeho kostí a z jeho hlavy!

Vyjdí, uhranutí, z jeho rukou, z jeho nohou, z jeho žil, ať zůstane čistý.

Nenatahuj se jako had!

Nebuč jako krávy, neboť tě potlačím a zabiji. Začnu od hlavy a podseknu ti kořeny!

Ztrať se, uhranutí, jdi tam, kam člověk nechodí, kde kněz nesvolává k bohoslužbě⁷, kde pes neštěká, kohout nekokrhá, kde si dívka na vdávání copy neplete.

Jdi, uhranutí, vytrať se, ať jsou všechny jeho kosti čisté, ať celé jeho srdce zůstane čisté tak, jak ho matka dala, jako rosa na poli, jako mládenci, když se vytrácí ze zábavy, jako dívky, když se vytrácí z tancovačky, tak, uhranutí, vytrať se i ty!

(Stanca Constantin z obce Budeşti v župě Ilfov)

Petra Dobruská

5 Doslova: Ať mu oči vyskočí

6 Doslova: ostružiny

7 Doslova: Kde kněz neklepe na „toacu," tj. dřevěnou nebo kovovou tabulku, na kterou pop klepe ve zvláštním rytmu párem paliček a svolává tak věřící k bohoslužbě (poznámka z anglického překladu)

Jiří Hanzal

Cikáni na Moravě v 15. až 18. století.

Dějiny etnika na okraji společnosti.

NLN, Praha 2004, 240 s.

Časopis *Romano džaniben* zveřejnil již v minulém roce krátkou anotaci Hanzalovy práce, v níž se autorka stručně zabývá také jejími osudy. Práce autora, který již po léta žije ve Švýcarsku, nicméně rozhodl se vrátit k tématu svých rukopisných prací o Romech na Moravě, podstatně je prohloubit a rozšířit, určitě zasluhuje podrobnější rozbor.

V úvodní části monografie považuje autor za nutné zdůvodnit, proč zásadně používá termín Cikáni, který česká romistika již vesměs zcela opustila. J. Hanzal se opírá o argument P. Himla, že přenášení moderních pojmů a konceptů identity do historického pojednání zasazeného do předmoderní doby je do určité míry sporné. Pojem Romové se skutečně ujal v praxi i v romistické literatuře až v poslední třetině 20. století, je proto možno připustit výklad, že jeho užívání pro starší historická období je zejména z heuristického hlediska nevhodné. Je pravda, že i u samotných tzv. moravských Romů se můžeme dodnes občas setkat s tím, že odmítají označení Rom jako cizí výraz, který v jejich tradici nemá místo. Proto jsem se rozhodla v předkládané recenzi užívání obou pojmů odlišit. Při přímém posuzování Hanzalovy práce se zpravidla přidržím jeho způsobu vyjadřování, termín Rom a jeho odvozeniny budu uvádět v některých obecných souvislostech.

V další části úvodu J. Hanzal stručně pojednává o použité pramenné základně (která je zejména pro počátky sledované historie rodu Danielů v Uherském Brodě velmi chudá), o použitých metodických postupech a členění práce. S ohledem na možnosti využití pramenné základny i na samotný charakter sledovaného historického období zvolil dělení monografie do dvou základních částí. V první z nich zachycuje chronologický vývoj cikánského obyvatelstva Moravy (zčásti ovšem i Čech, resp. Slezska) v letech 1417-1784, ve druhé se zabývá poznatky o postavení a způsobu života Romů v 18. století. Samotný obsah práce se skládá z osmi kapitol.

Zřejmě aby usnadnil orientaci méně poučenému čtenáři, zařadil J. Hanzal do první kapitoly své knihy stručné pojednání o původu Romů a vývoji jejich postavení v Evropě do konce 18. století. Tato část má pochopitelně kompilační charakter. V kapitole druhé (Cikáni v Čechách a na Moravě do 18. století) předkládá autor již téměř výlučně výsledky svého vlastního archivního výzkumu a jeho analýz. Z nich nejzajímavější je bezesporu jeho popis tzv. Bitvy u Olomouce roku 1578, o níž se tradovaly (a i v odborné literatuře uváděly) nepravdivé „legendy“ až do konce 20. století. J. Hanzal uvádí příběh o pronásledování „cikánských žhářů a kořistníků“, vyslaných údajně tureckým pašou na Moravu, na pravou míru. Na základě dobových dokumentů dokládá, že již v době vlády Rudolfa II. se prokázala jejich nevina. Bylo to bohužel opožděně, neboť část z nich se mezitím pod vlivem útrpného práva ke „zločinům“ přiznala a byla odsouzena k smrti. Zbývající zadržení byli pak následně vykázáni do Polska, aby se nemstili za utrpení svých mučených a popravených druhů. Z dalších zajímavých analýz, jimiž obohacuje autor celkem známé poznatky o pronásledování Romů ve střední Evropě do konce 18. století, je třeba uvést zejména jeho rozbor prvního známého vyobrazení cikánské rodiny v zemích Koruny české (na cikánské varovné tabuli ze Slezska z roku 1708). J. Han-

zal věnoval tomuto dřevorytu pozornost již dříve, když o něm a o rytině Václava z Olomouce publikoval studii v časopise *Český lid* z roku 2002. Na tomto poměrně dobře zachovaném vyobrazení je jistě pozoruhodné, že vedle trestů hrozcících Cikánům při vstupu do země je možno z tabule vyčíst poměrně podrobný popis soudobého oblečení jednotlivých členů cikánské rodiny.

Vlastním jádrem Hanzalovy práce jsou další kapitoly, v nichž se podrobně a zasvěceně věnuje historii příchodu prvních „tolerovaných“ cikánských rodin na jižní Moravu, pokusům o jejich sedentarizaci a rekonstrukci jejich postavení a způsobu života. Ve třetí kapitole rozvádí a prohlubuje poznatky o rodině cikánského vajdy Štěpána Daniela, kterého povolal do Uherského Brodu na konci 17. století hrabě Dominik Ondřej Kounic ze svého uherského panství Ráró. Jistě oprávněně předpokládá, že důvodem přemístění Daniela byla jeho znalost kovářského řemesla, která mohla obohatit sortiment zdejší produkce výrobků ze železa. Potomci tohoto prvního prokázaného „moravského“ Cikána měli dost pestré osudy. Pro další historii Romů na Moravě je významná skutečnost, že synové Štěpána Daniela se stali prvními tzv. tolerovanými Cikány v zemi. Jak autor podrobněji ukazuje v kapitole páté (a jak známe tuto situaci z prací C. Nečase i slovenských romistů, např. Arne Manna), právní postavení rodin tolerovaných místní šlechtou se vymykalo běžnému poddanskému vztahu. Někteří moravští šlechtici (po Kounicích zejména Liechtensteinové) však přesto umožňovali zejména cikánským kovářům, aby se usadili na jejich panstvích a vykonávali tu své řemeslo. Za velmi cenný považují Hanzalův postřeh, který vyvrací často opakovanou tezi (naposled např. M. Jakoubek a další kulturní antropologové), že romská řemesla měla zcela marginální význam. Jak ukazuje autor na s. 127, zdánlivě velmi primitivní způsob práce umožňoval díky použití speciálních surovin a jednak tradiční metody tzv. studeného kování, vyrobit řadu velmi kvalitních výrobků (řetězů, speciálních vrtáků, vinařského náčiní apod.). Poptávka po nich byla zejména na jižní Moravě dostatečná, neboť cechovní kováři je ve vyráběném sortimentu neměli (mnohé z nich nemohli na velkém ohni vůbec zhotovit). To byl zřejmě hlavní důvod toho, že majitelé panství či jejich úředníci (a na základě jejich svědectví pak i představitelé správy) rodiny těchto výrobců tolerovali a umožňovali jim trvalé usazení v jednotlivých moravských obcích. Pro právní postavení těchto rodin pak bylo zřejmě rozhodující, zda se dokázali alespoň navenek přizpůsobit životu a zvyklostem majority, byli ochotni vrchnosti hlásit, resp. pomoci vyhánět „potulné“ Cikány, kteří přecházeli bez povolení (bez příslušných pasů) hranice.

Kromě postřehů o právním postavení moravských Cikánů se v kapitole páté věnuje J. Hanzal také vnitřní organizaci jejich skupin. Jeho úloha je v tomto směru značně obtížná vzhledem k velmi kusým informacím z pramenů. Možná právě proto se místy setkáme v jednotlivých pasážích jeho knihy s určitými rozpory při posuzování míry a způsobu usazování romských rodin. Na s. 104 např. uvádí: „...většina z cikánských rodin, které víceméně přetrvávaly v jim přikázaných obcích, přivykly již dříve na jiných místech polousedlému či usedlému způsobu života“. V několika dalších pasážích textu trvalé či přechodné usazení romského obyvatelstva zpochybňuje. Domnívám se, že Cikáni se bránili zejména plánovanému, často i násilnému usazování „shora“, na základě nařízení úřadů (ostatně to autor na některých místech práce nepřímě potvrzuje – např. s. 112, 137). Podle mého názoru způsob života určité části rodin, jejich snaha po přetrvávání v místech, kde byli trpěni (tolerováni), svědčí o snaze po usazení. Dalším argumentem pro tyto tendence může být také jistá shoda s postavením a způsobem obživy uherských, v té době již nepochybně usazených romských rodin.

Jednoznačně je třeba přivítat autorovu snahu o postižení způsobu života moravských Cikánů ve sledovaném období. Pokouší se rekonstruovat sociokulturní vývoj, způsoby obživy a stravu, způsob bydlení (zejména to je velmi obtížné, neboť prameny o něm vesměs nic přesnějšího nevypovídají). Zabývá se také popisem oděvu, snaží se rekonstruovat údaje o používaném jazyku a náboženských představách, o strategii přežívání. Základem jeho úvah je

kromě vlastního výzkumu zejména cenná, ovšem dnes už v mnohém překonaná monografie E. Horváthové (vydaná na Slovensku v roce 1963). Z prací českých a slovenských romistů z pozdějších let pak uvádí kromě C. Nečase především prvního romského historika B. Daniela. Méně si všímá poznatků lingvistů, etnologů a sociologů (M. Hübschmannová, E. Davidová, T. Haišman, A. Mann a jeho spolupracovníci aj.). I když jejich práce vesměs zachycují pozdější období vývoje romského etnika, lze je podle mého názoru použít jako historické analogie, neboť tradiční romská kultura se v průběhu vývoje okolního světa téměř neměnila. Udivilo mne také, že J. Hanzal nevyužil např. při popisu oděvu svou vlastní podrobnou analýzu prvních vyobrazení Cikánů v Evropě, o níž jsem se již zmínila.

Připouštím, že romský oděv se mohl u jednotlivých skupin Romů dost podstatně odlišovat a ze zmíněné tabule samozřejmě není možno usuzovat, odkud tato skupina přichází, ani do jaké míry je její zobrazení autentické. Přesto mohl alespoň srovnat uváděný dřevoryt s tím, co získal z jiných pramenů. Problém je i v tom, že přes pokus konzultovat své poznatky o způsobu odívání Cikánů s etnologem nezískal Hanzal přesné informace. Na s. 153 popisované součásti není možno považovat za typický oděv chudiny, byl to zcela běžný pracovní кроj všech vrstev vesničanů; „halenu“ do nepohody rozhodně také nepoužívaly pouze nejchudší vrstvy, „valašská“ košile má být zřejmě v té době ke všem typům kroje užívaná košile typu „pončo“, (sešitá ze tří obdélníkových částí, tzv. šňůrkovica). Také krpce a do nich v zimě nošené huněné nebo vlněné „kopytce“ byly běžnou obuví na vesnici. Pravdu má J. Hanzal ovšem v tom, co platilo až do 20. století – Romové si sami oděv ani obuv nezhotovali. Za své výrobky totiž nedostávali odměnu v penězích, ale kromě jídla a dalších základních životních potřeb také v podobě obnošených součástí oděvu těch, pro něž pracovali. Logicky se dá usuzovat, že to nebyli příslušníci nemajetné chudiny, ale rolnické rodiny, které mohly jejich výrobky využít ve svém hospodářství. Jiným zdrojem životních potřeb byla na vesnici charita, již také mohli pěstovat převážně bohatší sedláci (např. formou kmotrovství, které ostatně J. Hanzal sám u tolerovaných Cikánů dokládá ve velmi zasvěceném a cenném rozboru matrik na s. 141-143).

Také při rozboru náboženských představ podle mého názoru autor poněkud podceňuje přežívání původních animistických představ, legend a mýtů, jejichž ohlasy lze zachytit ještě v pramenech z 20. století (E. Lacková, z moravských Romů např. Rudolf Daniel v dnes již přístupném rukopisu *Housle a kůň*, který byl navíc analyzován v publikacích J. Macháčové, N. a J. Pavelčíkových). Zdá se, že v těchto částech publikace omezuje Hanzala jeho převážný pobyt v zahraničí, kde není běžně k dispozici příslušná literatura, zčásti možná i používání výlučně historických metod výzkumu. Těmito připomínkami ovšem nechci v žádném případě zpochybňovat nesporný přínos knihy. Obohacuje jej navíc také velmi zajímavá textová příloha s „tabelárním životopisným medailonem“ Tomáše Daniela z Kunovic, rozsáhlá bibliografie a seznam použitých pramenů a literatury, jmenný rejstřík a podrobné německé resumé. Bez zajímavosti jistě není ani skutečnost, že J. Hanzal zahájil tímto velmi cenným historickým dílem souborné zpracování dějin moravských Cikánů. Bezprostředně na něj navazuje v RDž již recenzovaná monografie C. Nečase *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*. Osobně se zabývám historií Romů od konce 2. světové války do roku 1990, tedy samozřejmě i těmi, kdo přežili holocaust, viz např. článek ve sborníku k 70. prof. Nečase (Milý Bore..., sestavili Tomáš Dvořák, Radomír Vlček a Libor Vykoupil, Historický ústav AV ČR, Historický ústav FF MU a Matice moravská, Brno 2003), nazvaný „Co ‚konečné řešení‘ nevyřešilo. Romové na Moravě a ve Slezsku v letech 1945-1947“.

Nina Pavelčíková

HOST 04/2006

Host – měsíčník pro literaturu a čtenáře

Host, Brno, 2006

Brněnský literární časopis Host, který v poslední době vychází s podtitulem „měsíčník pro literaturu a čtenáře“, navázal v devadesátých letech na slavné literární periodikum šedesátých let *Host do domu*. Za svou novodobou historii si Host vytvořil pozici poměrně prestižního literárního magazínu, který na jedné straně nezabíhá do oblasti složitějších literárních studií, na druhou stranu se do něj nestydí přispívat etablovaní literární historici a teoretici. Těžištěm časopisu bývá obsáhlý recenzní blok doplňovaný několika delšími kritickými statěmi, jakýmsi tahákem čísla je pak několikastránkový rozhovor s vybranou osobností. Obsah více než stostránkového měsíčníku pak dotvrzuje ukázky z většinou dosud nepublikované prózy a poezie, tematicky semknutějším doplňkem každého čísla je oddíl Světová literatura.

Vyjma posledně zmiňovaného oddílu netíhne Host jako celek k tematičnosti. Dubnové vydání věnované téměř výhradně romské literatuře je tedy pro ediční praxi tohoto časopisu výjimečné. A něčím výjimečným je vlastně i pro romskou literaturu, která je zde prezentována ve své rozmanitosti, v obstojném množství a navíc je skrze známý časopis nezvykle dostupná i nezajímavému čtenáři.

Větší část čísla tvoří ukázky z povídkové tvorby romských autorů (Gejza Horváth, Ilona Ferková, Erika Oláhová...), doplněné portréty autorů a jejich bibliografií. Portréty jsou psány nejen s ohledem na povinné co-kdy-kde, ale rovněž se zřetel na kontext literatury Romů v ČR jako celku (základní informace přináší článek Heleny Sadílkové). Romská poezie je pak představena ukázkami v rámci stati Aleny Scheinostové „*E blaka andre romaňi poezia*“. Oproti próze jsou prezentované básně otištěny také v romštině.

Kromě této možnosti seznámit se s jazykem Romů přímo, má čtenář dubnového Hosta k dispozici příspěvek lingvisty Viktora Elšíka. Ten v úvodu nabourává nabízející se rovnici „romština = jazyk Romů“ a podává stručný přehled lingvistických metod, podle kterých lze určit původ romštiny a příbuznost jejích světových podob. Jistou variantou Elšíkových úvodních poznámek je zamyšlení Jana Červenky nad nesnadným uchopením pojmu romská literatura (ne náhodou se objevuje v rámci portréty Eriky Oláhové). K tomuto tématu se ve svém článku vyjadřuje i Athena Alchazidu, hispanistka působící na FF MU v Brně, která ve spolupráci se svými kolegy připravila velkou část oddílu Světová literatura. Alchazidu podotýká, že ve Španělsku vlastně termín romská literatura neexistuje, neboť k literatuře se zde „přistupuje výlučně z jazykového, nikoli etnického hlediska.“

Další linií, která protíná dubnové číslo Hosta, je obraz Romů v literatuře té které majority. Několik příkladů z české literatury přináší článek Daniela Soukupa „Oni, nebo my?“ Článek je zakončen slovy: „Cikánský stereotyp /.../ je (v 19. století) spíše nástrojem národního či individuálního sebeuvědomování a sebevymezení, a také prostředkem, jak vyjít vstříc čtenářskému zájmu o exotično...“ Neplatí to ovšem pouze o literatuře 19. století, podobné úvahy obsahuje i kritika na román Martina Šmause *Děvčátko, rozdělej ohníček*, kterou v čísle rovněž nalezneme.

K obrazu Romů v literatuře tentokrát španělské se vyjadřuje i zmíněný článek Atheny Alchazidu.

Oddíl Světová literatura, jak patrně i z výše napsaného, je zaměřen hlavně na Španělsko respektive Portugalsko. Pravdou ovšem je, že literatury španělských Romů se zde příliš nenajde, dvojice studií je dokonce čistě historická, což v *Hostu* rozhodně nebývá zvykem. Součástí oddílu je dále mj. ukázka z chystaného českého překladu knihy Ronalda Lee (viz RDŽ 1-2/2002) *Goddam gypsy* a rozhovor s autorem. Poměrně chabým portrétem je představen zřejmě nejúspěšnější romský spisovatel Matéo Maximoff.¹ Literatura Romů, kteří publikovali či publikují mimo území České republiky (včetně Slovenska) mohla být představena lépe, nicméně i z otištěného materiálu je zřejmé, že romská literatura nemusí znamenat pouze literaturu Romů z bývalého Československa.

Mezi další obsáhlejší materiály patří rozhovor s Janou Horváthovou, ve kterém jsou představeni romští výtvarníci, a portrét Mileny Hübschmannové.² Výtvarným doprovodem jsou v *Hostu* tradičně černobílé fotografie – tentokrát zachycují pohled tří fotografů na život Romů v Česku a na Slovensku.

Jako hlavní výkladní skříň časopisu jsem v úvodu označil recenzní blok a hlavní rozhovor daného čísla. Stojí za zmínku, že právě tyto dvě součásti jsou jedněmi z mála, které romské literatuře nebo šířeji Romům nepatří. Až na jedinou výjimku, knihu *Po židoch cigáni*, jsou recenze na romskou literaturu (a literaturu nějak se Romů dotýkající) vyděleny do samostatného oddílu(!), rozhovor spojený tradičně s tvář titulu strany je veden s režisérem Janem Švankmajerem. Mediálně přitažlivá „tvář“ romské literatury zkrátka zatím chybí. I proto je dobré, že netradičně tematické číslo *Hosta* vzniklo.

Pavel Kubaník

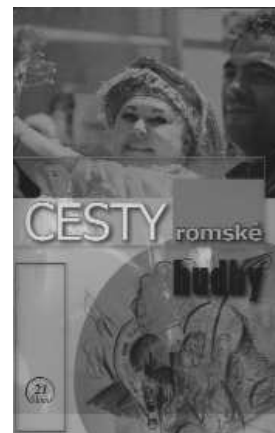
¹ Viz portrét M. Maximoffa a anotace jeho románů v RDŽ řílj 2005.

² Dostupný také na internetových stránkách časopisu (www.host.cz).

Zuzana Jurková (ed.)

Cesty romské hudby

*Slovo 21, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy Praha, 2004,
60 s. (součástí videokazeta 45 min.)*

Publikace *Cesty romské hudby*, vydaná občanským sdružením Slovo 21 za finanční podpory MŠMT, je jednou z mála knih, které dosud pod tématem romské hudby vyšly. Útlou knížečku doplňuje videokazeta s dvaceti nahrávkami vystoupení různých interpretů z dosavadních pěti ročníků mezinárodního romského festivalu Khamoro. Editorem sborníku je známá etnomuzikoložka Zuzana Jurková, která se tématu romské hudby věnuje již léta. Na knize pracovala s týmem svých studentů z Fakulty humanitních studií Karlovy univerzity v Praze.

Více než šedesátistránková kniha je rozdělena do sedmi částí. První z kapitol přibližuje dějiny Romů ve světovém kontextu. Následuje pět kapitol, které jsou geograficky a kulturně specifické a současně různorodé (Indie, Balkán, Maďarsko a Slovensko, Rusko, Španělsko). Dílo uzavírá zamyšlení nad postavením romské hudby ve světovém měřítku. Každá z pěti kapitol, si zachovává stále stejnou strukturu. Kapitola na začátku poukazuje na dějiny v té které oblasti v souvislosti s místním romským etnikem, následuje část charakterizující místní romskou hudbu jako takovou. Těžiště kapitoly tvoří velice užitečný detailní popis nahrávek z videokazety, které s danou kapitolou tematicky souvisí.

Publikace je určena do rukou učitelům a žákům především středních škol. Jsem si ale jist, že by našla své využití i jako výukový materiál k některým romistickým přednáškám.

Kniha je napsaná velice čtivým jazykem, který je (vzhledem k cílové skupině) místy snad až nadměrně prokládán odbornými výrazy. U některých termínů se objevují odkazy na následující odstavce a kapitoly, ty však často čtenáře opět odkazují do následujících pasáží. Po třetím odkazu už čtenář přestane ve vysvětlení neznámého pojmu doufat.

Autoři ve sborníku často velice jednoduše nastínili informace o známých a úspěšných osobnostech romské hudby. Zde bych ocenil více biografických údajů, když už autoři interpreta zmiňují. Stručné životopisné vsuvky v tomto případě totiž působí poněkud nedotaženě. Navíc se v textu objevují v náhodné frekvenci a pro čtenáře tak může být velice složité se nadále v textu orientovat.

Naopak velice užitečné jsou již zmíněné detailní popisy ukázek z přiložené videokazety. Jsou zde vysvětleny symboly skryté v různých pohybech nebo navozených melodiích, které se na pódiu odehrávají. Divák se tak, i nepřímou, setkává s odlišnými druhy hudebních nástrojů, které jsou pro romské komunity v různých kulturních oblastech charakteristické.

Publikace je jako celek velmi cenným materiálem v oblasti teorie romské hudby. Obsahuje řadu zajímavých a důležitých informací, které shrnuté do jednoho díla jinde nenajdeme. Nabízí svým čtenářům kompaktní obraz romské hudby s ohledem na dějiny dané oblasti a její kulturní a geografické odlišnosti.

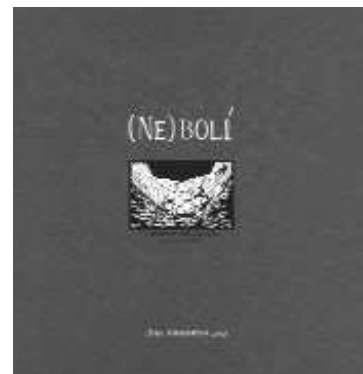
Na závěr si lze jen postesknout, nad omezenými finančními i personálními možnostmi. Velice užitečné a zajímavé by mohlo být CD (nebo videokazeta) s ukázkami amatérských hudebníků přímo z terénu, kteří se od profesionálů vychovaných pro světová pódia tolik liší.

Lukáš Houdek

Jana Kramářová a kol.
**(NE)BOLÍ. Vzpomínky Romů
na válku a život po válce**

Člověk v tísni, Praha 2005, 152 s.

Foto M. Šimáček a archivy pamětníků, linoryty P. Machalíkové

Téměř dva roky nahrávali dobrovolníci ze společnosti při ČT Člověk v tísni vzpomínky Romů na válku a snažili se tak pomoci lidem, kteří žádali o odškodnění za utrpení, která prožili během nacismu. Ze zhruba dvou a půl tisíce výpovědí vybrali editoři knihy vyprávění dvou manželských párů a čtyř jednotlivců, kteří v rozhovorech vzpomínají na své dětství na Slovensku, na hrozné zážitky z období války a také na nové poválečné začátky v Čechách.

Výpovědi pamětníků doplňuje úvod, ve kterém Jana Kramářová přibližuje čtenářům válečné poměry na Slovensku. Historická fakta jsou zde podložena citacemi z rozhovorů, ve kterých Romové vzpomínají na Hlinkovy gardy, na nařízení omezující volný pohyb, na skrývání v lesích a katastrofální podmínky v pracovních útvarech. Příchod do Čech pro ně znamenal obrovskou změnu. Pamětníci často vykreslují období komunismu ve světlých barvách, nikdo se nezmiňuje o negativním dopadu politiky asimilace. Jak vyplývá z citovaných výpovědí, dnes se Romové cítí být opět na okraji společnosti a mají strach z verbálních i fyzických útoků.

Z rozhovoru s Janou Kramářovou a Jakubem Steinerem se dovídáme podrobnosti o programech odškodnění obětí nacistického bezpráví i přímo o konkrétním, již uzavřeném projektu Člověka v tísni.

Zuzana Ramajzlová na začátku knihy píše: „*Chtěli jsme ukázat, že ‚rasové pronásledování‘ nebo ‚nucené skrývání‘ nejsou jen prázdná hesla z historických knih a úředních záznamů, ale že se za těmi slovy skrývají tisíce konkrétních lidských osudů.*“ Tento úkol kniha určitě splnila, protože nenabízí pouze rozhovory s neznámými, anonymními lidmi – každé vyprávění má i svého vypravěče, který se dívá čtenáři do očí prostřednictvím zdařilých fotografií Martina Šimáčka. Pozornost přitahují i staré fotografie z rodinných archivů pamětníků a na půvabu knize přidávají velmi hezké linoryty Pavly Machalíkové.

Knihy není příliš obsáhlá. Její největší předností je přehlednost a jednoduché, čtenáři dobře srozumitelné a přístupné vysvětlení historických faktů. Proto publikace poslouží jako dobrý úvod do problematiky pronásledování tzv. slovenských Romů za druhé světové války a jejich životě po ní.

Kristýna Frydryšková

Rastislav Rosinský

Čhvale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, Nitra, 2006, 263 s.

Monografia *Čhvale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu* je produktom edičného plánu Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre. Jej autorom je popredný slovenský pedagóg, dlhoročný vedecký pracovník Katedry rómskej kultúry, Rastislav Rosinský. Autor patrí k dôverným znalcom problematiky vzdelávania rómskych žiakov, čo sa pozitívne odrazilo aj na kvalite recenzovanej práce. Jeho monografia je podložená dlhoročným výskumom, ktorého výsledky sú v mnohých oblastiach obohatením modernej pedagogiky, no prinášajú aj námety na zamyslenie. Pozitívom je, že sa autor nevyhýba ani problematickým oblastiam, s ktorými sa učiteľ pri práci so žiakmi rómskeho pôvodu stretáva a nastoluje problémy, ktoré iste vyvolajú mnohé polemiky a diskusie. Tak je to správne: diskusie a polemiky budú dôkazom, že práca má skutočne vedecký charakter, najmä ak je podložená tak serióznym a dlhodobým výskumom, ako je to v monografii R. Rosinského.

Samotná práca sa delí na úvod, záver a osem kapitol, ktoré nemajú rovnaký rozsah ani význam. Ťažiskovými, z hľadiska názvu a stanovených cieľov, sú kapitoly 5-8, v ktorých autor podrobne rozoberá súčasný vzdelávací systém, problematiku motivácie a jej dosahy na rómskych žiakov. Osobitný dôraz venuje, ako to už z názvu vyplýva, problematike motivácie rómskych žiakov k učeniu, vplyvu motivácie na výkon, a vývinu motivácie detí školského veku k učeniu. Veľmi cennými sú pasáže, ktoré sú výsledkom terénneho výskumu medzi rómskymi žiakmi. Autor na reprezentatívnej vzorke zisťoval intenzitu vzťahu rómskych žiakov v afektívnych, kognitívnych a efektových motívoch a úroveň motivácie k učeniu z hľadiska ich veku a so zreteľom na ich kultúrno-geografickú diferenciáciu. Podnetnými sú aj výsledky výskumu motivácie k učeniu z hľadiska intersexuálnych rozdielov rómskych žiakov. Práve v tejto časti prichádza autor k mnohým zaujímavým a často kontroverzným záverom. V mnohých prípadoch vzbudzuje dojem, že vstúpil na tenký ľad, no jeho výsledky sú podložené serióznym výskumom. Treba také vyzdvihnúť, že nič neprikrášľuje, nezamlčuje a výsledky podáva čitateľovi v takej podobe, ako ich po ukončení svojho výskumu vyhodnotil. Otvorene poukazuje na nedostatky, ktorých sa dopúšťa vzdelávací systém, čo sa iste nestretne len s porozumením. No ak chceme naozaj pomôcť rómskym žiakom v ich edukačnom snažení, je takéto, aj keď možno nepríjemné hodnotenie potrebné. A v tom treba vidieť hlavný prínos jeho práce.

Záverom len niekoľko kritických pripomienok. Na publikácii pôsobí rušivo jej vnútorné členenie. Viac ako polovica textu je venovaná problematike, ktorá je síce veľmi podnetná a v odbornej literatúre takmer nepreskúmaná ako rozbor vzdelávacieho systému Rómov, či vzťahov medzi majoritou a minoritou, či multikulturalizmu a interkultúrnej edukácii. Samotnej motivácii sa autor venuje až od strany 118. Asi by bolo vhodnejšie zvoliť iný názov monografie, ktorý by viac korešpondoval s inak veľmi podnetným obsahom. Taktiež je istým nedostatkom, ak sa všetky v texte

citované práce nedostali do zoznamu použitej literatúry, čo je však problémom skôr editora. Tieto drobné nedostatky však v žiadnom prípade nemôžu znížiť kvalitu predloženej monografie autora, ktorý sa veľmi významným spôsobom pokúša poodkryť mnohé dosiaľ neznáme a nepreskúmané problémy vzdelávania rómskych žiakov.

Karol Janas

Gheorghe Sarau
Cele mai iubite cantece rromane.
E maj kamle rromane gila.
The Most Beloved Romany Songs.
(Nejoblíbenější romské písně)

Edirura Orientul Latin, Brašov, 2000, 186 s.

Zpěvník *E maj kamle rromane gila* vyšel v Brašově v roce 2000, autor však se sběrem písní začal o deset let dříve. Jak sám v úvodu knihy píše, měl během tohoto období příležitost setkávat se s Romy z celého světa. Písně slyšel především od romských intelektuálů a muzikantů na různých mezinárodních akcích a od svých romských žáků.¹ Z písní, které slychával a zaznamenal, pak vybral ty, které jsou známé Romům po celém světě, jako například Loli phabaj, Nene còxa (Na-i man còxa), Ma cúmide má p-o drom! a samozřejmě nechybí ani romská hymna Gelem, gelem. K textu je přidán notový zápis, čímž se ve své době stává v Rumunsku toto dílo jedinečným. Úvodní slovo je v romštině, rumunštině a angličtině. Mezinárodní transkripce, v níž je text zaznamenan, je pak vysvětlena pouze pro rumunského čtenáře, tedy vzhledem k transkripci a výslovnosti rumunštiny. Na konci knihy jsou dodatky k jednotlivým písním, které jsou psány romsky. Autor vždy uvádí kdy, kde a od koho píseň slyšel a její překlad do rumunštiny. Kniha je podle Gheorge Sarau určena především romským dětem, studentům a učitelům, ale obrací se i na všechny Romy a pomáhá jim znovu objevit krásu ať starých nebo novějších písní. Každá píseň je doplněna obrázkem s romským tématem, celkové grafické zpracování knihy však není příliš povedené.

Petra Dobruská

¹ Gheorghe Sarau je profesorem romštiny na Katedře orientálních jazyků v rámci Fakulty cizích jazyků a literatury na univerzitě v Bukurešti, publikoval slovníky a učebnice romštiny a zabývá se rozvojem vzdělávání Romů.

Ceija Stojka
Wir leben im Verborgenen
(Žijeme v utajení)
Picus Verlag, Wien 1988, 155 s.

Ceija Stojka (1933), dcera kočovných koňských handlířů, patří k předním osobnostem rakouských Romů. Proslavila se coby malíř – autodidakt a současně jako autorka dvou autobiografických knih. Její obrazy už byly k vidění na řadě souborných i samostatných výstav a editorka jejích knih, Karin Bergerová, o ní natočila celovečerní dokumentární film. Je sestrou zemřelého Karla Stojky (1931 – 2003), který si rovněž vydobyl věhlas jako výtvarník.

Původně kočovné rodině Stojků – Horváthů poskytl po zákazu kočování v roce 1939 útočiště přítel Sprach ve Vídni, který je nechal utábořit se na jeho dvoře. Přestože maringotku přestavěli na domek a otec a starší dcery šli do práce a Ceija nastoupila do školy, nepodařilo se jim uniknout pronásledování. V roce 1941 byl zatčen otec, který později zahynul v Dachau; v roce 1943 sebrali nacisté i Ceiju s maminkou a sourozenci, aby pak postupně prošli třemi koncentračními tábory. Většinu dospělého života se Ceija tento zážitek snažila vytěsnit, i když ona i sourozenci trpěli hrůznými nočními můrami, ve kterých je honili zuřiví esesáci. Teprve ve zralém věku se rozhodla k traumatu z nacistického věznění postavit čelem. *Wir leben im Verborgenen* (Žijeme v utajení) je výsledkem urgentní potřeby uchovat pro příští generace autentické zážitky z říše hrůzy, kterou si kromě pamětníků už dnes nikdo nedokáže představit. Bez ohledu na relativní nesdělitelnost táborových zkušeností Ceija krok za krokem popsala druhou světovou válku, tak jak ji vnímala ona a její rodina. Zachytila tehdy převažující dojmy a současně vydolovala z paměti podivuhodné podrobnosti, zrekonstruovala svůj příběh od zatčení až po osvobození a – jak sama říká – prožila Osvětim podruhé.

Kniha sestává ze dvou částí: v první, nazvané „Ist das die ganze Welt?“ (Je tohle celý svět?), vypráví autorka prostým a nesentimentálním jazykem osudy své rodiny postupně procházející tábory Osvětim – Březinka II, Ravensbrück a Bergen-Belsen. Ve druhé části čtenář pod titulem „Du darfst keine andere sein“ (Nesmíš být jiná) nalezne rozhovor editorky Bergerové s autorkou. Obě části jsou vzájemně komplementární a tvoří komplexní celek, který představuje předválečný život rakouských Lovarů, každodenní ne-život v lágrech i poválečné osudy rodiny dovedené až do současnosti. Spojení vyprávění s rozhovorem přitom nepostrádá určitý filozofický přesah, který velmi dobře vystihují právě tituly obou částí.

Výrok „Je tohle celý svět?“ se vztahuje k pocitům vězňů v táborech, kterým po čase vzpomínky na předválečný stav věcí vybledly do té míry, až téměř uvěřili, že svět tam venku zanikl. I Ceija, která od svých deseti do dvanácti let

nezažila nic než bití, psychický teror, řepnou polévku, vši, úplavici a smrt nejbližších, se ptá maminky, zda je táborová realita tou jedinou. Také druhý název je citátem. Bergerová se autorky ptá, jak se rodině vůbec podařilo v nacistickém marasmu přežít. Ceija zmiňuje několik faktorů: především díky víře v Boha, který musí napravit nespravedlnost; dále díky silnému pudu sebezáchovy; po určitou dobu díky bratrovi Karlimu, který esesákům dělal pucfleka a z kantýny pašoval přeslazený čaj; a konečně díky tomu, co jí jednou řekla maminka. „Ty jsi ty, Ceijo, nesmíš být jiná, musíš vždycky dbát na to, aby sis uchovala nadání, kterým tě obdařil milostivý Bůh, abys mohla říct: ‚Já jsem já, co ode mne chceš?‘“¹ Maminčina rada Ceiju vnitřně posílila, takže už se nebála například sebrat kus chleba z kapsy mrtvého, aby sama mohla žít – využívala svých dovedností, jak nejlépe uměla.

Šedesát sedm stran vzpomínek se nese v podivně nepohnutém duchu. I tragédie velikosti úmrtí mladšího bratříčka predestiná autorka tak přímočaře, za pomoci tak malého množství přívlastků, že by snad čtenář mohl podlehnout dojmu, že se jí minulost nedotýká. Opak je ale pravdou. Právě dokumentární, žurnalistický charakter vypravování lépe než cokoliv jiného svědčí o míře utrpení v lágrech. Smrt je zkrátka smrt a žádné další pentlení a ozřejmování nepotřebuje. I časté opakování některých obrátů, jako jsou „nablýskané holínky esesáků“ nebo „strašlivý smrad z komínů“ leccos vypovídá o síle dojmů, které se přeživším navždycky vtiskly do paměti.

Když se pak čtenář ve druhé části dočte, že Ceija svou knihu psala mezi vařením, uklízením a žehlením, bez jakýchkoliv předešlých zkušeností se psaním a za artikulovaného nesouhlasu sourozenců i svého partnera, žádné další indicie k pochopení strohosti textu nepotřebuje. Ceija Stojka nesesedala ke kuchyňskému stolu, aby stvořila velkou literaturu; v osobní rovině se potřebovala vypořádat s minulostí, a v té obecné musela vypovědět, jaké to tenkrát v lágrech bylo, aby i dnešní mladí lidé pochopili, že číslo vytetované na předloktí mnoha Romů nemá nic společného s číslem jejich telefonu domů.

Karolína Ryvolová

1 „Du bist du, Ceija, du darfst keine andere sein, du mußt immer schauen, daß du deine Art, die dir der liebe Gott gegeben hat, behältst, und daß du sagst: Ich bin ich, was willst du von mir?“ *Wir Leben im Verborgenen*, str. 108

Martin Šmaus

Nejbližší česká exotika

Děvčátko, rozdělej ohníček.

Na cikňi na bari, čarav tro voďori.

Euromedia Group – Knižní klub, 2005, 256 s.

Knihy odrážejí realitu. Proto je přece čteme. Text odráží *realitu* autorova smýšlení o verzích světa a proniká k podstatě věcí z *reality* jeho světů. Ani jedno není míř, především ale ani jedno nesmí být zaměňováno za druhé.

Česká literatura nemá moc úspěšně odvyprávěných příběhů ze života Romů. Převažující pohled na tuto minoritu je postižen tím, že Češi si dosud nezvykli uvažovat o Romech stejně jako o sobě samých. Cikáni, loupežníci, krysaři a věštcí tvoří vydělenou skupinu, *ty Jiné*. A za této situace zaujímají autoři v podstatě vždy jeden ze dvou postojů: Buď je romská jinakost nepříjemným faktem a podle autorů ji provází nepřízřusobivost, kriminalita, hluchost, příživnictví a podobně. Anebo se k těm *Jiným* vzhlíží s obdivem pro jejich svobodu, nesvázanou starostmi o zítřek, emocionalitu a muzikálnost. Nepříjemné charakteristiky uvedené výše se pak tolerují s bohémským nadhledem, případně s mírnou, shovívavou ironií. Romové jsou pro nás každopádně „dětmi z hliněné vesnice“ a (etnicky) čeští vypravěči jejich podstatu neumějí nahlédnout jako svoji vlastní. Cikán je nejbližší česká exotika. Česká literatura ji miluje, nebo jí leze na nervy.

Martin Šmaus (*1965) vydal s velkým ohlasem prvotinu *Děvčátko, rozdělej ohníček* (*Na cikňi na bari, čarav tro voďori*). Příběh se opírá o množství věrohodných detailů, nezkresleně podaných faktů z romské historie a etnografie. Autor má zjevně vlastní zkušenost s tématem i prostředím, ale určitě i studoval a zpracovával si svoje rešerše. Téma pro něj není žádnou narychlo exploatovanou „palčivou otázkou“ ze současnosti, jak ji předvedla například ČT v pokračování seriálu *Nemocnice na kraji města*. Šmaus si troufne uvádět celé věty ve správné transkripci slovenské romštiny. V epické šíři románu, kde hlavní hrdina Andrejko pendluje mezi východním koncem Slovenska, Prahou, Ostravou a Plzní, se vypravěč neztrácí ani v konkrétně viděných lokálních detailech.

A přes všechno toto konkrétní vidění je tu opět stereotyp „dětí z hliněné vesnice“. Pokud se Šmaus drží věčné roviny, děje nebo popisu, je vše v pořádku. Přináší to do textu řadu autentických, často drsných příhod, které velmi oslovily recenzenty a porotce cen Magnesia Litera. Když se ale autor vydá na pole atmosféry, citů a lidského porozumění, vychází mu Praha jako z parodie na turistického průvodce mysteriózní metropolí. A je to snad sama „romská mentalita“, která v jeho románu tak otravně často *pláče do houslí* a vyznačuje se především tzv. dědictvím krve. Andrejkův život má být symptomatickým romským osudem 20. století. Vine se mezi umouněným pražským Žižkovem, hornickou dřinou a přírodou česko-polsko-ukrajinského pomezí. Ta je opět otravně často *čarokrásná*.

Osud Andrejka je zápasem o nalezení vlastního místa v životě. Zatímco ale vypravěč sleduje boj Andrejka o vlastní identitu, čtenáři sledují takticky špatně rozehraný zápas vypravěče s pojetím romství a s patosem. Patos k *těm Jiným* tak nějak patří. Zmiňovaná „realita“ autorova vidění Roma jako někoho, kdo je díky dědictví své kultury, a především biologickému dědictví krve diametrálně odlišný, přebíjí možnost přiznání společné podstaty různých etnik.

Například Petra Hůlová dokázala charakter v exotickém mongolském prostředí pojmut jako životy stejných lidí, žijících jen v jiném kulturním prostředí (*Paměť moje babičce*, Torst 2002). S bližší romskou tematikou se to zatím českým spisovatelům nedaří. Exotika nebo klišovitý patos zůstávají hlavními výsledky české literatury na tomto poli i po vydání knihy Martina Šmause.

Pavel Sladký

Bhágíráthprasád Tripáthí „Vágís Šástrí“

Romá (Rám ke vaňšadž) jájavar logoñ kí džipsí-bhášá. Bhášátáttvik vivečan.

Romové (potomci Rámovi): Cikánština, jazyk kočovného lidu.

Jazykozpytné pojednání.

Váránasí 2005 (1986), 147 s.

Romština jako indický jazyk se do povědomí indických lingvistů dostává teprve v sedmdesátých letech minulého století, kdy W. Rishi publikuje své studie o evropské romštině a vydává také malý srovnávací slovník romštiny a některých indických a evropských jazyků. Snad jen díky Rishimu mohla vzniknout zde anotovaná studie. Její autor je lingvista Bhágíráthprasád Tripáthí, přezdívaný „Vágís Šástrí“ („Pán Řeči“), ze Sanskrtské Univerzity v Benáresu, předmluvu k ní napsal významný srovnávací lingvista Satjasvarúp Mišra, který dlouhá léta působil jako profesor lingvistiky na Hindu University v Benáresu.

Jak je z hindského názvu publikace patrné, autor považuje nositele popisovaného jazyka za potomky mytického Rámy („Rám ke vaňšadž“), a zároveň za „kočovné lidi“ („jájavar log“), kteří se rozšířili po celém světě.

V úvodní části se autor dost stručně zmiňuje o evropských badatelích v oblasti romistiky a romštiny. Jde hlavně o první objevy tohoto etnika na evropském kontinentě a indický původ jazyka. Dále autor pojednává o příbuznosti Romů a romštiny a některých západoindických etnik a jazyků. Domnívá se, že Romové mohou pocházet právě z této oblasti Indie, neboť vidí dost jazykových podobností mezi romštinou na jedné straně, a rádžasthánštinou, gudžarátštinou, sindhštinou a paňdžábštinou na straně druhé. Jako možný původ etnonyma Rom uvádí zeměpisný název *Ráma*, který se údajně vyskytuje v některých puránách (Kúmapurána, Višņupurána). Předpokládá, že se název mohl přenést i na obyvatele toho kraje nebo města (*džanapada*). Bližší lokalizaci se však nevěnuje. Hned na začátku ovšem vylučuje dardský (afghánský) původ romštiny, opíraje se o fonologické rysy jazyka.

Kniha je dále rozdělena do čtyř hlavních oddílů a má také hned pět dodatků věnovaných převážně lexikální a frazeologické stránce jazyka.

V prvním oddílu o místě původu romského etnika a romštiny („Džipsí džáti aur bhášá ká udgam sthán“, s. 1-6), odvolává se na výzkumy evropských badatelů, autor konstatuje, že původ evropské romštiny je indický. Zde se obsah tohoto oddílu částečně opakuje a kryje s úvodní částí a s navazujícím oddílem druhým. Autor shledává, že romštině je ze všech jazyků nejbližší sanskrť. V Evropě se údajně vyskytuje přes šedesát jmen tohoto etnika. Všechna se odvozují hlavně od dvou pojmenování: 1. cigan/Zigeuner (cikán) a 2. gypsy/gypti/ gi(p)tání („Egypťané“). To druhé poukazuje na migrační směry Romů z Indie přes Egypt do Evropy, konstatuje Tripáthí.

V druhém oddílu autor pojednává o historii a místě dalšího vývoje a formování romského etnika („*Itihās aur st-hiti kā paričajātmak nirūpan*“, s. 7 – 20), kde navazuje na předchozí oddíl a konstatuje, že romština neztratila svou indickou identitu, neboť její slovní zásoba se z větší části nezměnila a lze ji porovnávat se slovní zásobou indických jazyků. K lexikálnímu ovlivňování romštiny došlo až v Evropě, kde bylo Romům údajně vnuceno křesťanství a spolu s ním i nový způsob života. To pak vedlo k přejímání slov a k jazykovému míšení. V tomto oddíle autor také sleduje vývoj romistiky v Evropě počínaje Franzem Boppem, zmiňuje se o filolozích jako jsou Bonaventura Vulcanius, Franz Karl Alter, Antonín Jaroslav Puchmayer (dosl. *Entan Džarosláv Pučmejar*), G. Louis Domeny de Rienzi, Volney, Alexandros Paspatis, J. Kochanowski aj., jejichž dílo a zásluhy v dalším vědeckém bádání o romštině rozebírá. Jak je patrné, vychází ze starší literatury, pocházející převážně z 19. století, a jako hlavní zdroj mu zřejmě slouží Paspatis. O tom svědčí četné poznámky o jazyce, jakož i slovní zásoba „Turecké říše“ uvedená v příloze.

Třetí oddíl je věnován srovnání romského hláskosloví s hláskoslovím sanskrtu a jiných indických jazyků („*Džipsí bhāšā kā tulnātmak dhvanivivečan*“, s. 21 – 30). Autor zde vychází z hláskoslovného vývoje a vysvětluje mnohé paralelismy. Hláskoslovný vývoj vysvětluje systematicky, po jednotlivých hláskách. Poněkud neobvyklým se však zdá výskyt aspirované znělé dentály /gh/ v uváděných příkladech, např. s. 25: *ghelav* („hrát na hudební nástroj“, což je asi záměna za *gilav* „zpívat“), *ghenav* (místo *ginav*, „počítat“) atd.

Nejrozsáhlejší je čtvrtý oddíl neboli pojednání o mluvnici („*Vjákarānātmak vivečan*“, s. 31 – 80). Zde autor, který sám aktivně romštinu neovládá, předestírá popisnou mluvnici, zkompilevanou na základě popisů převzatých od evropských autorů 19. století. V gramatických tabulkách skloňování a časování jsou četné nepřesnosti, ke kterým došlo z toho důvodu, že německé [j] autor přepisuje do písma dévanágarí jako /dž/, což vzniklo z neinformovanosti a pod vlivem anglického úzu, kde se /j/ čte jako /dž/. Tak např. na s. 36 v skloňování paradigmatu *čiriklo* („pták“) Puchmayer zaznamenal palatálu /č/ poněkud odlišnou grafikou jako /kʃ/ : *kʃiriklo* a Tripáthí toto /j/ převádí ve všech pádech jako /dž/: *kdžiriklo*, *kdžirikles*, *kdžirikleja*, *kdžirikleske*, *kdžiriklestar*, *kdžirikleh*, *kdžirikleskero*; *pl. kdžirikle*, *kdžiriklen*, *kdžiriklale*, *kdžiriklenge*, *kdžiriklendar*, *kdžiriklenš*, *kdžiriklengero*.

V této morfologické části věnuje autor dost místa i teoretickému výkladu jednotlivých gramatických kategorií a jejich funkční stránce.

Druhou část knihy tvoří přílohy (s. 81 – 147), které zabírají téměř tolik místa, co historický úvod, fonologie a morfologie dohromady. První přílohu tvoří již zmíněná romská lexika v Turecké říši (s. 81 – 116), která jsou vyložena etymologicky. Jedná se o slova indického původu, která autor uvádí souběžně se sanskrtskými kořeny. Velmi zajímavá je příloha č. 2. Romské fráze a věty („*Džipsí vakjávalí*“, s. 117 – 127), použitelné pro základní konverzaci té doby. Dvoustránkový slovník romských kořenů se sanskrtskými paralelami je uveden na s. 128 – 129. Dále autor porovnává slovní zásobu evropských Romů s *bundelštinou*, která je pravděpodobně jeho mateřštinou (s. 130 – 131). Soubor příloh končí rejstříky jmen významných romistů, místních názvů, jazyků a odborných jazykovědných termínů. Kromě seznamu použité literatury na samém konci publikace nacházíme také bio-bibliografické údaje o autorovi.

O této publikaci lze na závěr stručně zkonstatovat, že se nejedná pouze o synchronní popis romštiny, nýbrž i o uvedení do výzkumu romštiny, hlavně v jejích počátcích, a pojednání o vývoji tohoto jazyka i porovnání s jinými indickými jazyky. Ačkoliv je tento popis proveden pouze na základě sekundárních zdrojů (starší evropské literatury v angličtině a němčině) a ačkoliv je omezen jen na určitý dialekt, přece je zajímavé sledovat, jak indický lingvista nahlíží na strukturu tohoto novindického jazyka, kterým se mluví pouze mimo Indii.

Svetislav Kostić

„Romové žijou život normálních lidí..“

Indián a sestřička Dana Wlodarczyka

Indián a sestřička. Režie: Dan Wlodarczyk, scénář: Jan Stehlík, ČT 2006, 88 min

V rámci Febiofestu 2006 se odehrála premiéra českého filmu Dana Wlodarczyka *Indián a sestřička*. Jádrem fabule je variace na Romea a Julii: Marie (Denisa Demeterová) je Romka, František (Tomáš Masopust) dělník na pile a tzv. Euroindián, tedy člověk, kterému učaroval svět domorodých obyvatel severní Ameriky. Ona má závazky vůči movitému příteli, plánujícímu budoucnost (Mirek Kotlár), jež se jí líbí čím dál méně. On žije v maloměstském prostředí s predsudky a omezenými obzory. Vztahy mezi přáteli a rodinou obou milenců vyhrtí útok Martinina bratra Tibora (Koloman Baláž): chce nového nápadníka násilím zastrašit, ale těžce zraní jednoho z kamarádů, který Františkovi přišel na pomoc.

Indián a sestřička nepřináší českému filmu ani nový vizuální styl, ani narativní techniku: Dan Wlodarczyk odkazuje k jednomu z neklasičtějších příběhů a o situaci současného evropského filmu smýšlí takto: „*Ještě v 60. letech si mohla avantgarda (nová vlna) dovolit destruovat narativní jazyk a pomocí té destrukce ukazovat společenskou lež. My jsme dnes v jiné situaci. Jazyk byl rozmetán a my se snažíme dávat dohromady věty, aby vůbec dávaly smysl.*“ Zásadní je tematika: příběh se odehrává na chudším, nikoli však deklasovaném nebo radikalizovaném venkově a týká se minorit, což obojí pojednává seriózně, lépe řečeno samozřejmě. Ocítáme se v prostoru filmového vyloučení.

Pro režiséra je *Indián a sestřička* debutem na poli celovečerního hraného filmu, dosud točil dokumenty, videoklipy a reklamy. Dan Wlodarczyk, absolvent FAMU, spolužák a kamarád Jana Hřebejka, se vydal poněkud méně konformní cestou a musel překousnout více než stísněné produkční podmínky, které se na výsledku bohužel podepsaly. Film měl slabý ohlas, což je škoda, protože ve vztahu k tématu vykazuje poctivou přípravu, ve zpracování neokázalost a v celkovém vyznění ojedinelou nepředsudečnost. (Snímek našťastí podpořili dramaturgové obou velkých českých festivalů, po Febiofestu se film promítal i ve vedlejší soutěži MFF Karlovy Vary „Na východ od Západu“.) Ve věrohodné zápletce jsou postavy motivovány nejen etnický, v případě Marie jde např. také o ženskou emancipaci a první zásadní dospělá rozhodnutí, v případě Františka o fungování mladého člověka mezi stereotypy a v partě kamarádů. Rodina, parta a maloměstská společnost jsou základní společenské jednotky, které skrze „indiánský kmen“ Frantových kamarádů odkazují k dalším modelům společenské kooperace a k jejich fatální důležitosti. Komplikovanou síť vztahů utvářejí společenské statuty různého druhu, což film přibližuje nezjednodušené mimofilmové zkušenosti. Sama Denisa Demeterová na filmu oceňuje civilní zobrazení Romů: „*Mně se na našem filmu líbí to, že ukazuje, jak Romové žijou život normálních lidí. Že jen netančí a nehrají na hudební nástroje, že pracují a nežijí jen ze sociálních dávek.*“

Kromě autentičnosti a nepředsudečnosti vyniká film decentním humorem, který neuráží, ale není zbaven kritického ostnu. Ironie míří různými směry, Romové rozhodně nejsou jejím výsostným cílem. Spíše naopak, soused tramp-pravičák nebo indián-čistič bazénů jsou vděčnějšími objekty. Velmi zajímavé je vedení neherců, kterých se ve filmu podle slov režiséra objevuje 40%. (Ostatně, *Indián a sestřička* je první filmovou zkušeností i pro představitelku hlavní hrdinky, Denisu Demeterovou). Nejlépe vyznívají výrazově pasivnější vedlejší postavy jako je Mariin otec (Ladislav Goral). V dalších rolích, kde bylo zapotřebí aktivnějšího a emocionálnějšího vystupování, úroveň herectví kolísá: v některých situacích se „naturšiči“ cítili dobře, v jiných ne.

Je zjevné, že kdyby měl štáb dostatek peněz a času, některé scény by přetočil nebo lépe nazkoušel. Přesto Włodarczykův štáb dokázal, že při pečlivé práci (především scenáristické) lze sehnat dostatek vhodných představitelů romských rolí. V chystaném Romingu Jiřího Vejdělky mají hlavní romské role ztvárnit mj. Marián Labuda a Boleslav Polívka. Myslím, že výsledku se lze obávat podstatně víc.

Pavel Sladký

Walter Winter

**Winter Time – Memoirs of a German Sinto
who survived Auschwitz**

(Zimní/Winterův čas – paměti německého Sinta,
jenž přežil Osvětim)

Hertfordshire: University of Hertfordshire Press 2004, 179 s.

V několika málo uplynulých letech vyšla celá řada autentických životopisných vyprávění Sintů, vyprávění různých rozsahů, ale nesporné kvality. V osmdesátých letech začala s publikací Philomena Franzová, nedávno se přidali Angela Reinhardtová a Ewald Hanstein, sourozenci Lolo a Märza Reinhardtovi a v Rakousku trojgenerační trio žen Rosy Winterové a Gitty a Nicolý Martlové. Klíčovým pojítkem všech těchto knih je období holocaustu, který všichni autoři naštěstí přežili, ale který na jejich životech zanechal hluboké stopy. Svým svědectvím dokreslují a oživují historicky dokumentovanou skutečnost, o jejíž společenské uznání – totiž že hitlerovská genocida byla namířena i do řad jiných menšin, zde hlavně sintsko-romské – usilovaly sintske organizace už dávno. Memoráty příslušníků jiných romských skupin a z okupovaných území (např. české Romky Karoliny Kozákové a moravské romky Eliny Machálkové, nebo Lovárky Ceiji Stojkové¹ z Rakouska) dodávají této pravdě velmi široký rozměr.

Recenzovaná kniha je překladem německé předlohy zveřejněným v roce 1999 pod stejným titulem (*Winter Zeit – Erinnerungen eines deutschen Sinto, der Auschwitz überlebt hat*).² Impulsem pro její vznik byly čtyři (později převyprávěné) rozhovory, které s Walterem Winterem natočili v letech 1991-1993 a později v roce 1998 historici Thomas W. Neumann a Michael Zimmermann. Tato metodologie zajisté nebyla na úkor kvality či přesnosti, možná i naopak: Zprostředkování umožnilo přirozený a málo stylizovaný způsob podání a živý a poutavý styl. Historicky vzdělaným zapisovatelům příběhu Waltera Wintera vděčíme také za zasazení příběhu do toho, co historická věda o jednotlivých postřezích zjistila z jiných pramenů. Kromě velice podrobného poznámkového aparátu připojili organizační schéma funkcí zavedených v koncentračních táborech, chronologii pronásledování Sintů a Romů během nacismu, přehled obecné historie Sintů a Romů před nástupem nacistů k moci a po jejich svržení a vysvětlivky k použitým termínům.

Způsobem vzniku se kniha neliší od dalších zmíněných publikací, za jejichž existenci a zprostředkování vděčíme osvěcovaným lidem, kteří poznali význam a přínos těchto silných příběhů pro celou německou i evropskou společ-

¹ Viz anotace v tomto čísle RDŽ, pozn. red.

² Hamburg: Ergebnisse-Verlag, ISBN 3-87916-50-3.

nost. Český mluvící konzument nemůže nemyslet na autobiografii Ilony Lackové či na kratší memorátové útvary na stránkách časopisů *Romano nevo lil*, *Romano džaniben*, *Romano Hangos*, o více či méně rozsáhlých knižních podnicích Mileny Hübschmannové, Ctibora Nečase nebo Jany Kramářové ani nemluvě.

Životním prostorem a pozadím vyprávění Waltera Wintera je zpočátku severní Německo. Kniha začíná vzpomínkami Waltera Wintera na jeho nejmladší léta, kdy rodina žila v malém domku a živila se zemědělstvím a obchodováním s koňmi v přímořské oblasti poblíž německých Brém. V roce 1927 vymění otec půdu a dům za koně a vůz a vydá se s manželkou a devíti dětmi na cestu. Pro mladého Waltera vyniká doba tím, že spolu s bratrem byli žádanými fotbalovými hráči. Závažnost hrozby nastupujícího Hitlerova režimu pozná Walterův otec hned. Rozhodne se, že chce splynout s majoritou, opět se usadí a živí se provozem střelnice na pouti.

Plnoletý Walter je 1.1.1940 povolán do Wehrmachtu, k námořnictvu. Na rozdíl od jiných – z důvodu své etnické příslušnosti – nikdy nepovyšuje, a po neúspěšné stížnosti v armádě skončí. Hned po návratu domů jsou spolu s bratrem zatčeni a odvezeni do Osvětimi. Tím začíná stěžejní a nejrozsáhlejší část knihy. Po počátečním šoku z podmínek v táboře se Walter (a spolu s ním i čtenář) i v takovém prostoru zabydlují. K běžným paradoxům patří fotbalový mač mezi vězni a členy SS, anebo pohřeb, kde esesák brečí při hudebním doprovodu Sintů. Všelidské obyčejné činnosti se odehrávají na pozadí atmosféry opatrnosti vůči kolaborantům, onemocnění nejbližších tyfem, sadistických projevů mocných, kolektivních trestů včetně „trestné“ vraždy, ale i zoufalého odporu.

Osvětim se však našťastí nestala Winterovou poslední stanicí. Jako bývalý voják je ke konci války přemístěn do mužského tábora nucených prací v Ravensbrücku, kde ho zastihne zpráva jedné Sintky o úmrtí jeho ženy s novorozeným dítětem. Dozví se také o bratrově nucené sterilizaci. Následuje převoz do koncentračního tábora Sachsenhausen. Odtamtud je v posledních válečných týdnech přímo nasazen jako voják na ruské obranné frontě v Podolí, kde je po několika bojových zážitcích zraněn a konečně se dožije německé porážky. „Člověče, jak jsi jen tohleto všechno dokázal přežít?“ (s. 110)

Díky Bohu přežili i oba Waltrovi rodiče. Poválečné období je chaotické v celé zemi, obzvlášť pak pro Walterovu rodinu a jeho národ. Nejistota panuje i v mezilidských vztazích, život se neobejde bez konfrontace s postavami s nacistickou minulostí. Všudypřítomná denacifikace je toho jen zjevným příkladem. Po návratu se Walter připojí k cirkusu, kde provozuje stánek se zmrzlinou.

Kniha je protkána drobnými a zajímavými poznámkami o sintských či obecně romských zvycích a vztazích s místními Němci – kladnými i zápornými – a jejich proměnách po nástupu fašistů. Etnograficky zajímavý je např. zákaz obchodování s židovským koňským řezníkem nebo okamžik v koncentračním táboře, kdy na sebe Waltrův bratr vezme trest za čin spáchaný sestrou. Tak jako každý velký vypravěč, i Walter Winter si libuje v přehánění tam, kde se může spoléhat na zdravý úsudek čtenáře-posluchače. Podrobně a realisticky pak popisuje život v koncentračních táborech a neustálý zápas o drobné vylepšení situace ohledně jídla a ošacení prostřednictvím výměnných obchodů. Podává obraz o vnitřní organizaci táborů a diferencované postřehy o chování personálu a spoluvězňů. „Mezi vězni [cikánského tábora] nebyly národnostní bariéry. Vycházeli jsme spolu, ať už Poláci, Ukrajinci, Francouzi, Belgičané či Holanďané.“ Okruh pozorování rozšiřuje i na dění v okolí cikánského tábora, na příjezd transportů, převážení mrtvol, na úkony okolo zplynování.

Člověka zvyklého na Osvětim coby symbol absolutního zla zaskočí Winterův místy velmi střízlivý tón, který většinou neobsahuje výrazy zděšení, hrůzy, strachu. Nelibuje si v mentorování ani nepranyřuje ani nemoralizuje. Nemá potřebu navazovat na obecná klisé, protože sám byl svědkem mnohem komplexnější reality. Jakožto přímá oběť je

také prost podezření, že by chtěl cokoli zlehčovat. Přesto, anebo právě proto čtenář ani chvilku nepochybuje, co je dobré a co zlé. Emoce přenechává Winter čtenáři, a v konečném důsledku je to právě jeho až technická dikce, která poskytuje příležitost se předloženým událostem stavět čelem bez manipulace a sám pro sebe se snažit uchopit přítomnost „absolutního zla“. Skličující atmosféra na jiných místech vyplývá zase spíše než z věcného líčení ze samotného situačního paradoxu – viz například výše zmíněný fotbalový zápas vězňů proti esesákům.

Obtížnou uchopitelnost reality tábora potvrzuje sám Winter slovy: „[Co se čte v knihách,] je správné, pravdivé, ale pocity a strach se z nich nedají vyčíst. Jsou věci, kterým lidé neporozumí ani náznakem. ... I jiní trpěli ve válce. I vojáci, ale ti mají zbraně a svobodu... My v lágrech jsme byli donuceni přijmout všechno, byli jsme naprosto bezmocní. A pak tu bylo to ponižování pro náš tzv. rasový původ.“

V rámci celkové zdrženlivosti působí několik málo autorových hodnocení silně, a je bez pochyb, že události opravdu citově prožívá. Na konci války vzpomíná: „Dodnes nedokážu pochopit, jak byli esesáci schopni střílet na lidi jako na zvířata.“ Waltrova sestra jde ve své skepsi ještě dál: „Tyto lidi není možné nijak změnit?“

Naopak sám Winter pozoruje proměnu opačným směrem, když se z poměrně vstřícného vedoucího tábora (Rapportführer) po ztrátě obou synů ve válce stane nekompromisní hlídač. Obecně dokládají trefné postřehy Waltera Wintera jemu vlastní empatické vnímání. To se prokáže například při setkání s esesákem, který má potřebu mu sdělit své postoje vůči předchozím událostem a mezi řádky ho žádá o slova odpuštění: „Upřímně tomu věřím, že neměl co do činění s koncentračními tábory..., nicméně jsem si své pocity nechal pro sebe.“

Motivaci pro svoji výpověď odhalí Walter Winter až v samém závěru knihy: „Můžu za to já? Mohou za to rodiče? Bojím se hlavně toho, že pravicoví extrémisté, nacisté budou mít znovu navrch. Z toho je mi špatně. Tato kniha je vyjádřením mého odporu vůči takovému vývoji. Žádný Sinto, žádný člověk by už neměl projít tím, co jsme protrpěli my.“

Peter Wagner

Tři talíře

Šestkrát nic na třech talířích

Kde jedni budují svá sídla a defilují před svými veliteli, pohybují se jiní stranou doporučených cest a místo reflektorů a koberců jim stačí čisté nebe nad hlavou a tráva pod nohama. Jít vlastní cestou znamená také držet se svých tradic, umět chodit tak jako tančit, zpívat a hrát tak jako si povídat. Kolik rozhodnutí a svobodných kroků je však zapotřebí k naplnění této jednoduché věty! Pro ty, kterým se stala životní potřebou, jsou podobné schopnosti a návyky často jediným způsobem přežití v dnešním světě. Prošli jím a poznali ho zblízka jako málokdo z jejich okolí. Nezavinili války, nestavěli koncentrační tábory pro jiné a nepoškodili své životní prostředí v takovém rozsahu, jako to umíme my, jejich „věčná“ protistrana. Nežijí pro sotva dosažitelné cíle, ale svůj život prožívají na cestě, která k těmto cílům může jednou vést.

K takovým lidem patří i Alfred Ullrich, vystavující od 14. 7. do 22. 9. 2006 své grafické práce v brněnském Muzeu Romské kultury. *Šestkrát nic na třech talířích* není jen pouhý název výstavy, ale také prožitá skutečnost. Pochází po matce z rodiny rakouských Sintů a žije od osmdesátých let v Německu. Slýchal tuto větu od své matky už jako dítě, když nebylo co jíst. Přežila jako jedna z mála nacistickou genocidu v koncentračních táborech a po ukončení války se rozhodla probíjet nepochopením svého okolí sama na vlastní pěst. Pohyb z místa na místo v kočovném voze je akt svobodného jednání, a také příležitost poznat okolní společnost z mnoha úhlů pohledu. Přísloví *kaj but džene, odoj zor* (kde je více lidí, tam větší síla) platí pro Romy a Siny o to víc, než v kterémkoliv jiném jazyce. Působí jako hnací síla při hledání sebe sama a může být i motivem pro další výtvarné nebo textové zpracování. Spát na seně pod „holým nebem“ ve voze bez plachty je jistě zážitkem, který žádná privilegia technické civilizace nenahradí. Tvrdý život ze dne na den dává člověku nejen schopnost vyjít s minimem svých potřeb, ale i vnitřní jistotu. *So tut o Del na Del, oda tuke na kampel* (co ti Bůh nedal, nepotřebuješ), říkají Romové. Technika hlubotiskového mědirytu je vhodná pro záznam pocitů a zkušeností takového druhu. Jde o básnickou parafrázi doteku, vzájemného přibližování se a úniků, náhledy do hraničního území světa *bílých a černých*, těch, co jsou *nahoře* a *dole*, o průnik krajinami hluku a ticha, o pohyb a setrvání na místě. Na své cestě od lyrické abstrakce ke konkrétní poezii se pokouší otevírat dveře tam, kde se asociace podobných spojení obvykle málo očekávají. V grafickém rozvedení se tak prolínají „hladké“ plochy odpovídající prostorům vnějšího, viděného světa, s jeho barevnými a tvarovými reflexemi v podobě nárazů, vrypů, záseků a drobných explozí, vyvolaných často vzpomínkami na traumatické zážitky z mládí. Jako autodidakt překvapuje autor vystaveného cyklu nejen vyhraněností svého pohledu na naši civilizaci, ale i grafickou virtuozitou. Kompoziční skladba je postavena na symbolické řeči tvarových

prvků jako svědectví prožité minulosti. Nedosažitelnost hranic vzdálených světů je jen zdánlivá a ve hře o nás samé se posouvá spolu s námi z místa na místo. Zatímco stav povrchových struktur vyplňujících naše životní prostředí svědčí o jeho permanentní zranitelnosti, tušíme někde na jejich pozadí i vlastní odhodlání nesmířit se s osudem pasivního pozorovatele, kterému člověk vlivem svého zařazení ve společnosti často podléhá. Alfred Ullrich nepatří k těm, kterým se připisují body na společenském žebříčku, už jen proto, že patří k favorizovanému typu občana většinové společnosti. Pro získání našich sympatií mu stačí umění přiblížit se k nám současně a téměř neslyšitelně ze všech stran.

Roman Erben

Romano džaniben – jevend 2006 Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Tato publikace vznikla v rámci výzkumného záměru MŠMT 0021620825

“Jazyk jako lidská činnost, její produkt a faktor”

Publikace byla financována hlavním městem Prahou z Celoměstských programů na podporu aktivit národnostních menšin a integrujících se cizinců na území hl. m. Prahy pro rok 2006

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3, tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram
Obálka: Medvěďárka. leták z Augsburgu z 16. století
Převzato z: Hampe, Theodor: Die fahrenden Leute. (*Kočovní lidé*), Lipsko 1902.
Cit. in: Gronemeyer, s. 57 (viz článek)

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.